

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК: 35.071.6; DOI: 10.31388/2519-884X-2021-43-36-45

*Завадських Г.М., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного
hannaz2208@gmail.com*

ВПЛИВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ОТГ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

***Анотація.** Наведено цілі реформи адміністративно-фінансової децентралізації та новий адміністративно-територіальний устрій Запорізької області. Досліджено основні тенденції та визначено ризики формування об'єднаних територіальних громад області. Проаналізовано динаміку фінансових показників розвитку громад області. Узагальнено основні переваги об'єднання територіальних громад та виокремлено низку проблем, що стримують позитивну динаміку соціально-економічного розвитку ОТГ Запорізької області і країни в цілому.*

***Ключові слова:** державне управління, децентралізація, громада, район, місцеве самоврядування, місцевий бюджет, соціально-економічний розвиток регіону, трансферти, фінансова незалежність*

JEL code classification: H73, H77

*Zavadskykh H.M., PhD, Ass.Prof.
Dmytro Motorny Tavria State Agrotechnological University
hannaz2208@gmail.com*

THE INFLUENCE OF DECENTRALIZATION ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UTC IN ZAPORIZHZHA REGION

***Abstract. Formulation of the problem.** The purpose of decentralization reform is to form effective local self-government and territorial organization of government to create and maintain a full living environment for citizens, provide high quality and affordable public services, establish institutions of direct democracy, harmonize the interests of the state and local communities.*

***Presentation of the material.** The reform of decentralization has three components: the reform of the territorial organization of power, the reform of local self-government, and the reform of regional policy.*

Prior to the decentralization reform in the Zaporizhia region there were 20 districts, 950 settlements, 5 cities of regional importance and 299 local councils, including: rural - 263, urban - 22, urban - 14. As of April 9, 2021 in the Zaporozhye region formed 5 enlarged districts, 67 communities created. We can state the positive dynamics and successful implementation of decentralization reform in the Zaporozhye region. Dynamics of local budget revenues for January-February 2020-2021 per 1 inhabitant of the region shows a tendency to increase. The share of own revenues in total revenues in Zaporizhia region is higher than in the Dnipropetrovsk region and the national average is lower than in the Kherson region.

***Conclusions.** The main trends in the implementation of decentralization reform in the Zaporozhye region: the budgets of the formed UTC exceeded the indicators of previous periods, there is a tendency to overfulfill budgets; the process of discussing the reform on the ground intensified and, as a result, the level of awareness about the reform among the population and representatives of local self-government increased; cooperation between executive bodies, local self-government bodies and the public has intensified. United communities of Zaporizhia region successfully attract funds from the State Fund for Regional Development, cooperate with international donor organizations.*

Along with the obvious benefits of unification and success, in the process of implementing the reform for months and in the Zaporozhye region, in particular, there are problems that hinder the implementation of decentralization. These include imperfect legislation, inconsistencies in funding obligations, weak staffing of community governing bodies, and political and economic instability.

Key words: *public administration, decentralization, community, district, local self-government, local budget, socio-economic development of the region, transfers, financial independence.*

Постановка проблеми. В Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» передбачено 62 секторальні реформи, серед яких чільне місце займають децентралізація та реформа державного управління. Тому децентралізація є цілком закономірною реформою на шляху затвердження демократії і соціального розвитку, який обрала Україна. Такі країни як Німеччина, Польща, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія успішно пройшли через таку реформу і це сприяло створенню сприятливих умов для розвитку економіки, побудові ефективних взаємовідносин між центральним урядом й органами управління на локальному рівні, соціальному розвитку.

Метою реформи є формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Важливим аспектом реформи є усвідомлення, що на місцях краще розуміють локальні проблеми й ефективніше можуть використати кошти на їх вирішення [1]. Реформа передбачає відповідальність органів місцевого самоврядування перед жителями – за ефективність своєї роботи, а перед державою – за її законність.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням створення територіальних громад в умовах децентралізації, удосконаленню механізму їх соціально-економічного розвитку присвятили свої дослідження Т. Бондарук, О.Бориславська, З. Варналій, О. Власюк, Г. Возняк, О. Дроздовська, Т. Кваша, О. Кириленко, В. Кравченко, Н. Кузьминчук, В. Матвієнко, М. Мельник, В. Роман, І. Сторонянська, М. Хвесик, І. Чугунов тощо. Вивченням питань щодо пріоритетних напрямів розвитку процесу децентралізації в Україні займаються багато вчених, зокрема Т. Бондарук, Н. Вишневська, М. Гапонюк, Б. Данилишин, В. Кравців, В. Кравченко, Н. Сембер, О. Сунцова та інші.

Теоретичні засади децентралізації державного управління та їх роль в становленні

системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування досліджено в працях таких зарубіжних учених А. Бретон, Дж. Ма, М. Портер та інші.

Однак попри значний обсяг публікацій у цій сфері й враховуючи багатоплановість і важливість цієї проблеми в сучасних умовах, залишається недостатньо висвітленим вплив децентралізації на розвиток регіонів, територіальної організації влади тощо.

Мета роботи. Метою статті є дослідження перебігу та результатів децентралізації в Запорізькій області.

Викладення основного матеріалу дослідження. Головна стратегічна мета реформи - створення комфортного та безпечного середовища для життя людини в Україні, може бути досягнута шляхом побудови ефективної системи влади на всіх рівнях (громада - район - область), передачею максимально можливої кількості повноважень на найближчий до громадянина рівень - громадам. На думку одного з ідеологів децентралізації Анатолія Ткачука, реформа, котра втілюється в Україні, є унікально українською і не копіює досвіду будь-якої іншої країни. Вона має три складові: реформу територіальної організації влади, реформу місцевого самоврядування, реформу регіональної політики [2]. Основні цілі реформи децентралізації на всіх рівнях влади представлені на рис. 1.

На першому етапі реформи децентралізації (2014-2019рр.) було сформульовано ключові нормативно-правові рамки щодо спроможності громад. Важливими актами у створенні правової основи для децентралізації влади стали Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» [5] та «Про місцеві державні адміністрації» [6]. Вагомим кроком на цьому шляху є прийняття Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [7]. Закон України «Про засади державної регіональної політики» [8] Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [9].

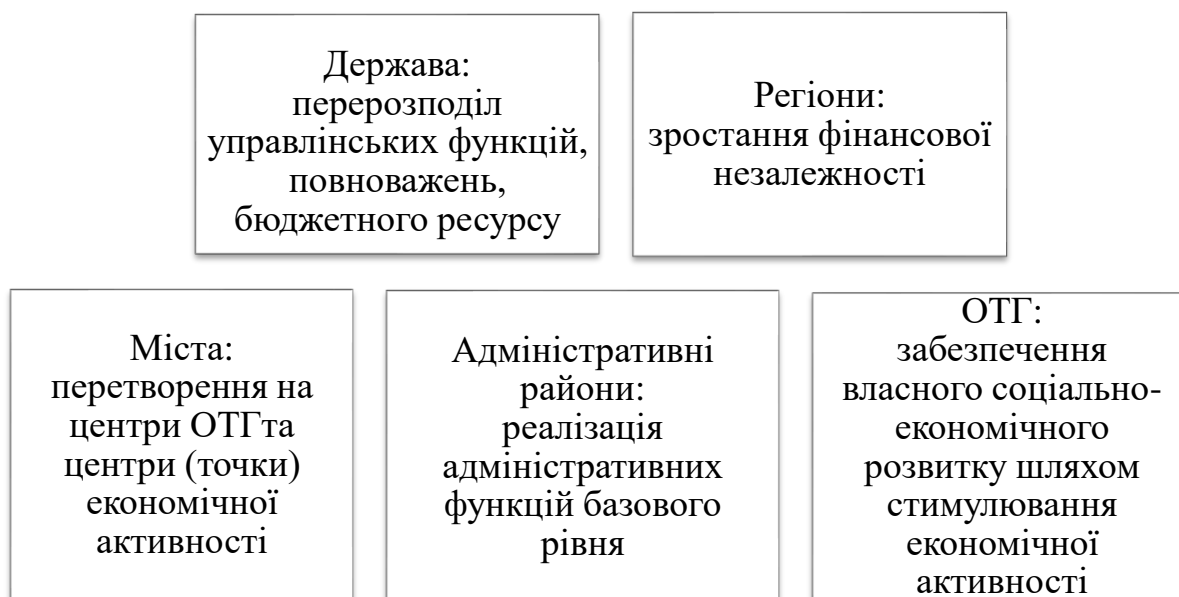

Рис. 1. Цілі реформи адміністративно-фінансової децентралізації

Джерело: розроблено автором за даними [3,4]

В Україні до 2015 року спостерігалася тенденція зменшення ролі органів місцевого самоврядування у розвитку адміністративно-територіальних одиниць і зростання фінансової залежності від державного бюджету. До початку реформи у 92% сільських громад проживало менше 3000 жителів, майже 11% сільських територіальних громад мали менше 500 жителів. Водночас у понад 50% сільських громад дотаційність складала понад 70%. 483 територіальні громади взагалі на 90% утримувалися за рахунок дотацій [3].

З метою інформаційно-комунікаційного супроводу реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні створено офіційний сайт, який відображає поточний і перспективний стан процесу реформування. На цьому урядовому сайті децентралізація визначена як передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування, аби якомога більше повноважень мали ті органи, що ближче до людей, де такі повноваження можна реалізовувати найбільш успішно [4].

В Україні протягом 2019 року спостерігалася суттєва активізація процесів децентралізації. Утворилися 223 ОТГ, натомість у

2018 році – лише 141. Також у 2019 року значно активізувався процес приєднання громад до ОТГ та міст обласного значення. Процедура приєднання сусідніх громад пройшли вже понад 100 ОТГ. Загалом до них доєдналися майже 250 сусідніх сільських та селищних рад. Понад 27 громад приєдналися до 44 міст обласного значення за спрощеною процедурою [10].

Другий етап реформи децентралізації в Україні (2020-2021 роки) став ключовим у питанні формування базового рівня місцевого самоврядування: більшість існуючих малочисельних місцевих рад об'єднуються, стануть спроможними перебрати на себе більшість повноважень, належним чином використовувати ресурси і нести відповідальність за свої дії чи бездіяльність перед людьми та державою.

12 червня 2020 року Уряд затвердив новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня. Відповідно до розпоряджень Кабінету Міністрів, після місцевих виборів в Україні буде сформовано 1470 територіальних громад, які покриватимуть усю територію країни (рис.2.) [3].

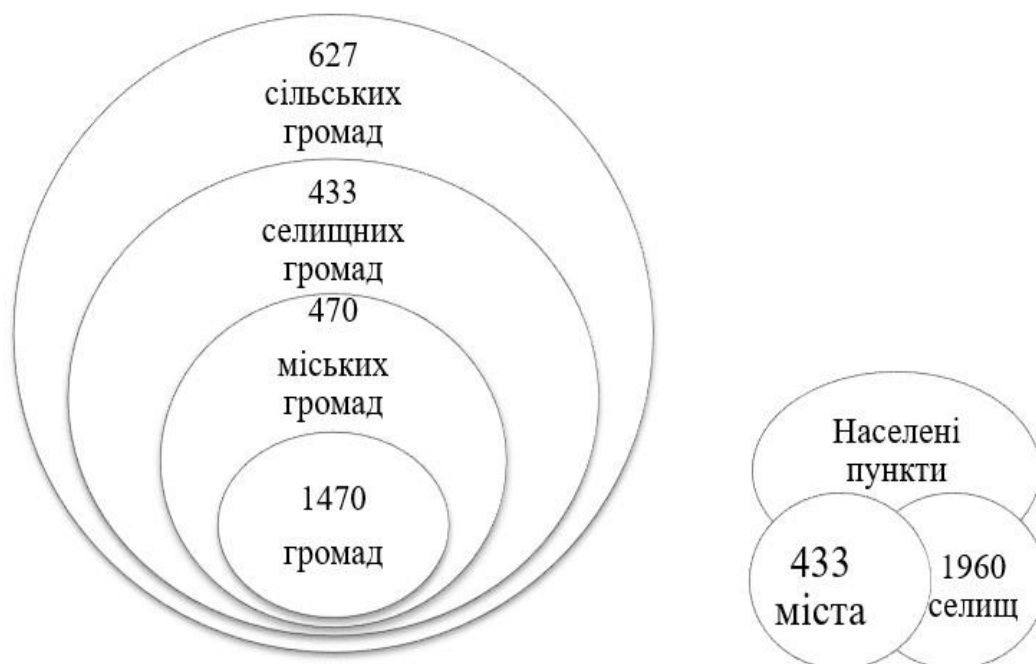

Рис.2. Нова система адміністративно-територіального устрою базового рівня
Джерело: розроблено автором за даними [3,4]

До початку реформи децентралізації на території Запорізької області існувало 20 районів, 950 населених пунктів, 5 міст обласного значення та 299 місцевих рад, з них: сільських – 263, селищних – 22, міських – 14

[11]. Реорганізація районів розпочалася з грудня 2020 року, після того, як набув чинності закон про розмежування повноважень і ресурсів між районами та громадами.

Таблиця 1

Новий територіальний устрій

Область	Площа, км ²	Кількість населення, осіб	Кількість громад	Кількість районів
Україна	576603	38123454	1439	119
Запорізька обл.	27180	1682534	67	5

Джерело: розроблено автором за даними [3]

Станом на 9 квітня 2021 року в Запорізькій області сформовано 5 укрупнених районів, створено 67 громад. Перелік спроможних територіальних громад Запорізької

області створених у відповідності з “Перспективним планом формування територіальних громад Запорізької області” наведений в таблиці 2.

Таблиця 2

**Райони Запорізької області відповідно до нового
адміністративно-територіального устрою**

Район	Площ, тис. км ²	Населення, тис. ос	Кількість населених пунктів	Кількість громад	Склад району (громади)
Бердянський, адмін. центр м. Бердянськ	4,46	196,89	113	8	Андріївська сільська, Андріївська селищна, Бердянська міська, Берестівська сільська, Коларівська сільська, Осипенківська сільська, Приморська міська, Чернігівська селищна
Василівський, адмін. центр м. Василівка	4,39	188,76	106	11	Благовіщенська сільська, Василівська міська, Великобілозерська сільська, Водянська сільська, Дніпрорудненська міська, Енергодарська міська, Кам'янсько-Дніпровська міська, Малобілозерська сільська, Михайлівська селищна, Роздольська сільська, Степногірська селищна
Запорізький, адмін. центр м. Запоріжжя	4,6	891,49	283	17	Біленьківська сільська, Вільнянська міська, Долинська сільська, Запорізька міська, Комишуваська селищна, Кушугумська селищна, Матвіївська сільська, Михайлівська сільська, Михайло-Лукашівська сільська, Новомиколаївська селищна, Новоолександрівська сільська, Павлівська сільська, Петро-Михайлівська сільська, Степненська сільська, Таврійська сільська, Тернуватська селищна, Широківська сільська
Мелітопольський, адмін. центр м. Мелітополь	6,96	288,12	208	16	Веселівська селищна, Кирилівська селищна, Костянтинівська сільська, Мелітопольська міська, Мирненська селищна, Новенська селищна, Новобогданівська сільська, Нововасилівська селищна, Новоуспенівська сільська, Олександрівська сільська, Плодородненська сільська, Приазовська селищна, Семенівська сільська, Терпіннівська сільська, Чкаловська сільська, Якимівська селищна
Пологівський, адмін. центр м. Пологи	6,76	178,38	240	15	Більмацька селищна, Воздвижівська сільська, Воскресенська сільська, Гуляйпільська міська, Комиш-Зорянська селищна, Малинівська сільська, Малотокмачанська сільська, Молочанська міська, Орхівська міська, Пологівська міська, Преображенська сільська, Розівська селищна, Смирновська сільська, Токмацька міська, Федорівська сільська

Джерело: [3]

В 2015 році в Запорізькій області було створено 6 громад, в 2016 році – 18, в 2017 році – 14 громад, 2018-2020 роках – 29 громад [11]. Тобто можна констатувати позитивну динаміку і успішне впровадження реформи децентралізації на території Запорізької області.

Основними кількісними показниками децентралізації вважають частку доходів, які знаходяться у розпорядженні місцевих органів влади (до передачі трансфертів з державного бюджету), а також частку видатків, які здійснюються на субрегіональному та місцевому рівнях управління, у консолідованому бюджеті держави[12].

Таблиця 3

Динаміка доходів і видатків місцевих бюджетів у розрахунку на 1 мешканця за січень-лютий 2020-2021рр.

Область	січень-лютий 2020 рік	січень-лютий 2021 рік	Темп росту, %
Доходи місцевих бюджетів у розрахунку на 1 мешканця, грн.			
Україна	1165,9	1238,7	106,2
Дніпропетровська	1512,9	1651,8	109,2
Запорізька	1187,2	1321,4	111,3
Херсонська	786,9	817,3	103,9
Видатки місцевих бюджетів у розрахунку на 1 мешканця, грн.			
Україна	1465,2	1367,3	93,3
Дніпропетровська	1848,3	1717,6	92,9
Запорізька	1709,8	1529,8	89,4
Херсонська	1416,9	1292,3	91,2

Джерело: розроблено автором за даними [3]

Динаміка доходів місцевих бюджетів за січень-лютий 2020-2021рр. у розрахунку на 1 мешканця регіону демонструє тенденцію до зростання. В середньому по країні цей показник становить 6,2%, в Запорізькій області – 11,3%. Для порівняння у сусідніх до Запорізької - Дніпропетровській та Херсонській областях – 9,2 та 3,9% відповідно. В той же час спостерігається тенденція до зменшення

видатків у розрахунку на 1 мешканця регіону: в середньому по країні – на 6,7%, Запорізькій області - на 10,6%, в Дніпропетровській та Херсонській областях – 7,1 та 8,8% відповідно.

Обсяги власних доходів місцевих бюджетів, трансфертів з державного бюджету та частки власних доходів у загальному обсязі надходжень наведені в таблиці 4.

Таблиця 4

Частки власних доходів місцевих бюджетів у загальному обсязі надходжень у січні-лютому 2021р.

Область	Власні доходи місцевих бюджетів, млн. грн.	Трансферти з державного бюджету, млн. грн.	Всього надходжень до місцевих бюджетів (загальний фонд), млн. грн.	Частка власних доходів у загальному обсязі надходжень, %
Україна	49047,8	17831,2	66879,0	73,3
Дніпропетровська	5366,4	1236,2	6602,5	81,3
Запорізька	2304,1	725,6	3029,7	76,0
Херсонська	852,9	538,2	1391,0	61,3

Джерело: розроблено автором за даними [3]

Частка власних доходів у загальному обсязі надходжень в Запорізькій області вище, ніж аналогічний показник в Дніпропетровсь-

кій області та середній показник по країні однак нижчий, ніж в Херсонській області.

Рис. 3 Окремі показники розвитку Дніпропетровської, Запорізької та Херсонської областей в умовах децентралізації

Джерело: розроблено автором за даними [3]

Важливим критерієм ефективності функціонування громади і регіону в цілому є обсяг та частка власного фінансового ресурсу,

який використовується для фінансування роботи апарату управління (органів місцевого самоврядування - ОМС) (таблиця 5).

Таблиця 5

**Частка видатків на утримання органів місцевого самоврядування у
видатках загального фонду у січні-лютому 2021р.**

Область	Загальний обсяг видатків місцевих бюджетів, млн. грн.	Видатки на утримання ОМС, млн. грн.	Частка видатків на утримання ОМС у загальному обсязі видатків, %
Україна	50220,1	5334,0	10,6
Дніпропетровська	4826,4	412,3	8,5
Запорізька	2522,6	243,5	9,7
Херсонська	1277,3	146,8	11,5

Джерело: розроблено автором за даними [3]

Показник видатків на утримання ОМС в Запорізькій області нижче, ніж в середньому по країні, Херсонській області і вищий, ніж в Дніпропетровській області. Причиною такого стану речей є труднощі з формуванням і наповненістю апарату управління, дефіцитом кваліфікованого персоналу.

Процеси децентралізації влади в Україні значною мірою спрямовані на перенесення відповідальності за надання суспільних послуг на базовий рівень, зокрема на ОТГ (від-

повідно до принципу субсидіарності). При цьому органи влади в ОТГ отримали можливість на власний розсуд організовувати надання таких послуг у громадах. На рисунку 4 наведена інформація про частку ЦНАПів, утворених ОМС, від загальної чисельності ЦНАПів по регіонах України. В Запорізькій області цей показник становить 82%, в Дніпропетровській області – 81%, в Херсонській – 91%, в Полтавській, Сумській, Черкаській та Чернігівській областях – по 100%.

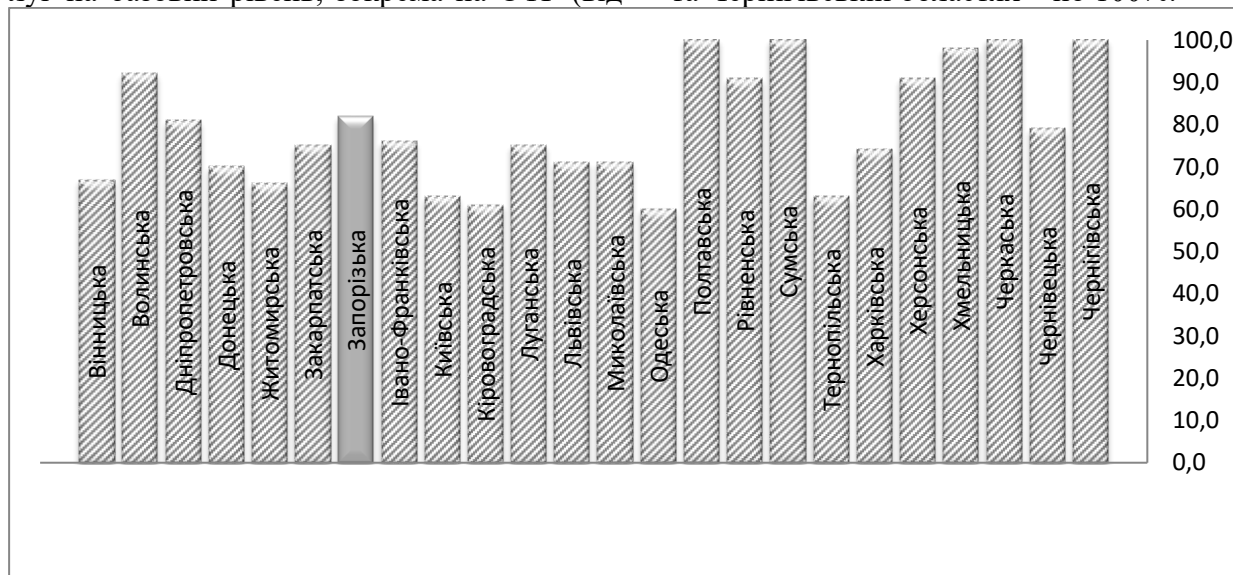

Рис. 4 Частка ЦНАПів, утворених ОМС, від загальної чисельності ЦНАПів по регіонах України, %

Джерело: розроблено автором за даними [3]

З метою оцінювання зрушень у різних сферах суспільного життя новостворених громад, які відбуваються в умовах адміністративно-фінансової децентралізації, та вияв-

лення проблем, які перешкоджають активному соціально-економічному розвитку ОТГ Запорізької області, в березні 2017 року за ініціативою Запорізького ВПУ “Центр роз-

виту місцевого самоврядування” було здійснено комплексне дослідження серед представників влади і населення (користувачів послуг) новостворених територіальних громад області стосовно впровадження реформи децентралізації в Запорізькій області [13]. Об'єктом дослідження стали жителі громад, що утворилися у 2015-му році: Берестівська сільська ОТГ Бердянського району, Смирнівська сільська ОТГ, Комиш-Зорянська ОТГ, Василівська селищна ОТГ, Воскресенська сільська ОТГ Пологівського району, Преображенська сільська ОТГ Оріхівського району. В експертному опитуванні взяли участь 16 експертів, серед яких депутати обласної і районних рад, громадські консультанти та інші.

Як позитивний вплив об'єднання на якість життя населення оцінили 19,2% опитаних мешканців громад, 47,5% - зазначили, що якість життя після об'єднання залишилась без змін, на думку 11,7 % опитаних, життя після створення громад погіршилося, 21,6 % респондентів зазначили, що якість життя після реформи децентралізації скоріше погіршилась. Переважна кількість респондентів серед основних проблем громад зазначили наступні: погану якість доріг, безробіття, проблеми благоустрою, засміченість території, незадовільне медичне обслуговування, проблему водопостачання.

Існує багато можливостей співпраці з міжнародними організаціями-донорами. Об'єднанні громади роблять тільки перші кроки співпраці з ними.

На думку експертів ключовими напрямками для поліпшення взаємодії є: інформаційна робота серед представників громад щодо можливостей та специфіки співпраці з міжнародними організаціями-донорами, навчання представників громад практичним навичкам написання проектних заявок, консультативний супровід в реалізації «перших» проектів з міжнародними партнерами.

До міжнародних організацій-донорів, що найбільш активно працюють в рамках рефо-

рми децентралізації в Запорізькій області слід віднести наступні: CARITAS UKRAINE, GIZ, IREX, U-LEAD, ARDS USAID, Відродження, Європейський банк реконструкції та розвитку, ЄС/ПРООН, Посольство Німеччини, ПРОМІС, Український фонд соціальних інвестицій, Фонд менеджерських ініціатив, SKL, SIDA в рамках програми U-LEAD, DESPRO, PULSE USAID [12].

Висновки. До початку реформи децентралізації на території Запорізької області існувало 299 базових місцевих рад, більшість з яких були дотаційні, неспроможні забезпечити належний рівень життя в громадах. Відповідно до перспективного плану формування територіальних громад Запорізької області, створено 67 спроможних територіальних громад (5 з яких є територіальні громади міст обласного значення). Основні тенденції впровадження реформи децентралізації в Запорізькій області: бюджети утворених ОТГ перевищили показники минулих періодів, спостерігається тенденція до перевиконання бюджетів; активізувався процес обговорення реформи на місцях і як наслідок - серед населення та представників місцевого самоврядування збільшився рівень інформованості стосовно реформи; посилилась співпраця органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і громадськості. Об'єднані громади Запорізької області успішно залучають кошти Державного фонду регіонального розвитку, співпрацюють з міжнародними організаціями - донорами.

Разом з очевидними вигодами від об'єднання і успіхами, в процесі втілення реформи на місяцях і в Запорізькій області, зокрема, мають місце проблеми, які стримують реалізацію децентралізації. До таких слід віднести недосконалість законодавства, неузгодженість між зобов'язаннями фінансування, слабке кадрове забезпечення органів управління громадою, політична і економічна нестабільність.

Список використаних джерел:

1. Овчаренко Т. (2019.) Моделювання ефективної фінансової діяльності самоврядування ОТГ в умовах децентралізації. Консолідований підхід: Посібник. United nations Ukraine. – 68 с.
2. Децентралізація в Україні: досягнення, надії і побоювання: аналітичний звіт. International alert / Український незалежний центр політичних досліджень, 2017.- 32 с.
3. <http://decentralization.gov.ua>

4. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>
5. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 01.05.2021, № 24, ст.170 (зі змін. і допов.) [Електронний ресурс] // ВРУ. Офіційний веб-портал. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Закон України “Про місцеві державні адміністрації” від 09.04.15., № 317-VIII [Електронний ресурс] // ВРУ. Офіційний веб-портал. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
7. Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 01.04. 2014 № 333-р [Електронний ресурс] // ВРУ. Офіційний веб-портал. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
8. Закон України “Про засади державної регіональної політики” від 05.02.2015., № 156-VIII [Електронний ресурс] // ВРУ. Офіційний веб портал. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
9. Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад” від 5.02.2015., №157-VIII // ВРУ. Офіційний веб-портал. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
10. Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наукова доповідь / О.В. Шевченко, В.В. Романова, Я.А. Жаліло . – Київ : НІСД, 2020. – 153 с.
11. Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року: Запорізька обласна адміністрація, 2019.-148с.
12. Особливості впровадження реформи децентралізації з Запорізької області: Результати соціологічного дослідження: Запорізький ВПУ “Центр розвитку місцевого самоврядування”, 2017. – 26 с.
13. Кравців В.С., Сторонянська І.З. (2020). Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України.- 532 с.

Reference:

1. Ovcharenko T. (2019.) Modeliuvannya efektyvnoi finansovoi diialnosti samovriaduvannya OTH v umovakh detsentralizatsii. Konsolidovanyi pidkhid: Posibnyk. United nations Ukraine. – 68 s.
2. Detsentralizatsiia v Ukraini: dosiahnennia, nadii i poboiuvannia: analitichnyi zvit. International alert (2017) Ukrainyskyi nezalezhnyi tsentr politychnykh doslidzhen, 32 p.
3. <http://decentralization.gov.ua>
4. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>
5. Закон України “Про містське самоврядування в Україні” від 01.05.2021, № 24, ст.170 (зі змін. і допов.) [Online]. VRU. Ofitsiyniy veb-portal. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Закон України “Про містські державні адміністрації” від 09.04.15., № 317-VIII [Online]. VRU. Ofitsiyniy veb-portal. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
7. Rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy «Kontseptsii reformy mistsevoho samovriaduvannya ta terytorialnoi or-hanizatsii vlady v Ukraini» vid 01.04. 2014 № 333-r [Online]. VRU. Ofitsiyniy veb-portal. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
8. Закон України “Про засади державної регіональної політики” від 05.02.2015., № 156-VIII [Online]. VRU. Ofitsiyniy veb portal. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
9. Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад” від 5.02.2015., №157-VIII. VRU. Ofitsiyniy veb-portal. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
10. Shevchenko O. V., Romanova V. V., Zhalilo Ya. A. (2020) Detsentralizatsiia i formuvannya polityky rehionalnogo rozvytku v Ukraini : naukova dopovid. Kyiv : NISD, 153 p.
11. Stratehiia rehionalnogo rozvytku Zaporizkoi oblasti na period do 2027 roku: Zaporizka oblasna administratsiia, 148 p.
12. Osoblyvosti vprovadzhenia reformy detsentralizatsii z Zaporizkii oblasti: Rezultaty sotsiologichnogo doslidzhennia (2017) Zaporizki VPU "Tsentr rozvytku mistsevoho samovriaduvannya", 26 p.
13. Kravtsiv V.S., Storonianska I.Z. (2020). Terytorialni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzky ta mekhanizmy roz-vytku: monohrafiia. Lviv: DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy, 532 p.